

INCIJATIVE

LJUDSKI ODGOVOR NA ČOVJEKOVE RELIGIOZNE POTREBE

Vinko Potočnik

Što u stvari treba, a što ne treba današnji čovjek jest vrlo složeno i sporno pitanje. Općenito govoriti o tome nije zahvalno jer se događa da netko nešto nužno treba, a drugomu je to isto sasvim suvišno. I da li čovjek treba također religiju, da li je po svojoj prirodi homo religiosus? Takva i slična pitanja izgledaju u vremenu religiozne ravnodušnosti i rastućeg ateizma sasvim nezanimljiva i zastarjela. Prošlo je već neko vrijeme otkad su ljudima, kako se čini, vjerske i moralne vrednote postale suvišne.

Ni pitanje stišavanja vjerskih potreba nije novo. Iako su tijekom povijesti nastale posebne vjerske institucije za zadovoljavanje vjerskih potreba, ljudi svih vremena tražili su mimo i izvan njih, bar malo, na svoj način, mogućnosti vjerskog sudjelovanja. Povijest je bogata riznicama najrazličitijih ljudskih vjerovanja.

Osim toga uvijek su bile predmet pažnje i tuđe religije, to jest drugi načini zadovoljavanja vjerskih potreba. Koliko je generacija naših prethodnika s posebnim zanimanjem posizalo za putopisima i izvještajima misionara o susretima s ljudima čudnih vjerovanja i običaja.

Ipak sve što su ljudi doznali do dvije-tri generacije unatrag o tome bilo je u njihovim očima nešto daleko, poput svijeta bajke, fantastično, na neki način neistinito. Promjenu donose suvremeni migracijski tokovi i pojava su-

vremenih komunikacijskih sredstava. Zato i najčudnije kulture i religije nisu više nešto „tamo iza sedam gora”, već dio svakidašnje istine. Među nama naime žive ne samo oni koji drukčije od nas misle i koji drukčije od nas vjeruju već u nekom smislu i njihova božanstva, zli i dobri duhovi koji usmjeruju njihovo mišljenje, etiku, odnosno način života. To znači da se suvremenik na svakom koraju susreće s raznim načinima utaživanja religiozne gladi i žeđi. I ne samo to – za njega to znači ogromne mogućnosti da izabere ovu ili onu „religiju”. I budući da izabire čovjek sam, postaje pitanje njegovih težnji, usmjerenja i potreba iznimno važno pitanje. Nikako teoretsko, već naročito praktičnog značenja.

Da bi nekako osvijetlili naviještenu problematiku, najprije ćemo progovoriti o čovjekovim općim i religioznim potrebama, a zatim o zadovoljavanju religioznih potreba na području religioznog događanja izvan Crkve u Sloveniji. U zadnjem dijelu, pak, tražit ćemo odgovor o značenju tog pitanja za slovensku katehezu.

PITANJE ČOVJEKOVIH OPĆIH POTREBA

O čovjekovim potrebama sa sociološkog stajališta govorimo u vezi s društvenim institucijama jer te po pravilu nastaju s ciljem ure-

đenog zadovoljavanja nekakve čovjekove potrebe. Međutim institucija po svojoj prirodi teži nekoj vrsti emancipacije, to znači da se uvijek manje obazire i da je manje ovisna o čovjekovim potrebama. Za te je potrebe ona bez osjećaja. Time postaje sama sebi ciljem i stvara se obrnuta situacija ili kao što je govorio Isus: čovjek je zbog subote, a ne više subota zbog čovjeka. Na sličan smo način svjedoci postojanja čovjeka zbog države, zbog rada, zbog političkog sistema ili također zbog religije. To je pak redukcija čovjeka na sredstvo, na ulogu ili samo na funkciju nekog sistema, odnosno institucije. U okviru psiholoških znanosti raspravlja se o potrebama u vezi s čovjekovim motivacijama, kao i u vezi s ljudskim instinktima, strastima, težnjama, stremljenjima i željama. Zamisljene su dinamične sile koje suodlučuju o čovjekovom ponašanju. Čovjek ih najčešće čuti kao pomanjkanje, kao nešto neprijatno i s tim u vezi kao težnju za zadovoljenjem, odnosno za novom ravnotežom osobnosti.

Psihologija nudi mnogo klasifikacija čovjekovih potreba. Najčešće se dijele na biološke (hrana, piće, zrak, izlučivanje, odmor i spavanje, spolnost, rekreacija itd.) te socijalne potrebe (pripadnost, naklonjenost, privrženost, afirmacija itd.).

Također je raširena dioba na primarne i sekundarne potrebe. Prve imaju genetsku ili prirodenu osnovu, dok su druge stečene i njihov je spisak beskonačan.

Među najutjecajnije istraživače čovjekovih potreba ubraja se američki humanistički psiholog A. Maslow¹, koji predlaže za našu raspravu dragocjenu podjelu: na jednoj strani potrebe, odnosno motivacije pomanjkanja (ovdje pribrojava reguliranje fiziološke i psihičke ravnoteže) i na drugoj strani potrebe rasta. Autor ističe da je težnja čovjeka za napredovanjem i puninom života tako jaka da je zbog toga pripravan odreći se osnovnih potreba (npr. materijalnih) i pristati na nesigurnost, napetost i čak bol.

Naročito je poznata i utjecajna njegova ljestvica čovjekovih potreba koja izražava redoslijed njihovog javljanja: tek kad su zadovoljene potrebe na nižem stupnju, javljaju se one na slijedećem stupnju:

- estetske potrebe
- znanost, znanje
- samorealiziranje
- Potrebe za vrednovanjem sebe
- Potrebe za ljubavlju i pripadnosti
- fiziološke potrebe

Smatram da su za nas naročito važne slijedeće spoznaje: prvo, čovjekove su potrebe izraz njegove individualnosti; to su šifre njegove neponovljive i nezamjenjive neponovljivosti.² Tko pristupi čovjeku posredstvom njegovih potreba, s njime će se susresti u dubini njegovih aktualnih težnji, a to znači s konkretnim čovjekom tu i sada.

Drugo, mnogo je potreba stečeno, dakle moguće ih je i izazvati izvana. U tom se slučaju čovjekove potrebe javljaju kao „šifre manipulacija s čovjekom”.³ Zato je razumljiva veoma proširena sumnja u odnosu na pojam čovjekovih potreba. Suvremeno apeliranje potrošačke propagande na čovjekove potrebe svakako nalaže opreznost kod primjenjivanja tog pojma.

PITANJE ČOVJEKOVIH RELIGIOZNIH POTREBA

Među sociolozima i psiholozima nailazimo na suprotna stanovišta u odnosu na pitanje čovjekovih religioznih potreba: neki od njih raspravljaju, a drugi pak takvu raspravu smatraju potpuno neispravnom. Iako u svim poznatim kulturama nailazimo na oblike vjernosti (obično institucije), negatori pojma religioznih potreba tvrde da to još ne znači nadpovijesnu konstantu religioznih potreba koje bi bile ugrađene u samu antropološku strukturu čovjekove ličnosti. Da je takvo razmišljanje krivo, dokazuje također pojava ateizma.⁴

¹ Usp. Zimbardo–Ruch, *Psychologie*, Berlin 1978, str. 309.

² G. Schneider, *Grundbedürfnisse und Gemeindebildung*, München 1982, str. 112 sl.

³ Isto, str. 16.

⁴ Usp. S. Vrcan, *Od krize religije k religiji krize*, ŠK, Zagreb, 1986, str. 42 sl. Pojam religioznih potreba odbija također znani psiholog religije A. Vergote, *Religione, fede, incredulità*, Ed. Paoline, 1985, str. 40–44; *Psicologia religiosa*, Borla, 1967, str. 106–109.

Autori kao npr. Fromm, Allport, Erikson, a naročito više katolički usmjereni psiholozi pak obrađuju pojam religioznih potreba. Pri tom se rado pozivaju na svjedoke, npr. Augustina („Nemirno je naše srce...”) ili na još stariju psalmistovu misao: „Kao što jelen žeda za izvorom...”

Svakako, trebamo uzeti u obzir upozorenja o opasnosti od stranputica u primjeni pojma religioznih potreba. Ako bismo religiozne potrebe uvrstili u vrstu potreba za zrakom ili hranom, onda bi ateizam, a to znači nezadovoljavanje religioznih potreba, ranio cjelokupnu psihičku, a i tjelesnu strukturu ličnosti. Takav bi čovjek bio smatran okrnjenim, nenormalnim ili bolesnim. Sigurno da Boga ne trebamo na takav način. Psalmistova rečenica je pjesma, prispodoba, no to ustvari ne znači da nije istita.

Međutim ipak je rasprava o čovjekovim religioznim potrebama za pastoralne radnike korisna i produktivna. Fromm i Alberoni pokazuju da je moguće na taj način osvijetliti dosta vidova čovjekovog ponašanja i doživljavanja.⁵

Čovjek naime doživljava sebe kao prognanog iz raja, kao biće s kojim nešto nije u redu. Čovjek je jedino živo biće koje nije zadovoljno svojom vlastitom prirodom. Kao krhko i smrtno biće uvijek je sanjao o duljem životu, o besmrtnosti, ustvari o „sličnosti s Bogom”. Čovjekova povijest je traženje i nadanje za novim, boljim, potpunijim čovjekom.

Izagnanstvo iz raja znači također porušeni odnos prema okolini, prema čovjeku i prirodi. Bačen je u kaotičnost prirode i društva, što ima odjeka u njemu samom.

U takvom stanju čovjek ne može živjeti. Treba mu svemir. Zato je tragalac za izgubljenim rajem, obećanom i slobodnom domovinom. Kao Abraham, Odisej, Edip. U dubinama svoga bića on je nemiran putnik, odnosno hodočasnik. I kamo da krene ako nema ciljeva. Bez vizije budućnosti osjećao bi se kao da je strmoglavljen u dubinu podzemlja. I takva je proročka budućnost za nj istovremeno obećanje dublje, harmoničnije i prisnije pripadnosti krugu ljudi istog mišljenja i čuvstava. Traži mjesto među drugima, gdje će moći biti upravo on, pod svojim imenom, svojim karakteristikama i potrebama, nezamjenljiv s drugima, također ne

anoniman i izgubljen u prostranstvima svijeta. To će doći kad ponovno bude uspostavljen porušeni most nad ponorom koji zjapi između čovjeka i prirode.

Novu ravnotežu čovjek traži najprije na razini misli. To je njegova potreba u sistemu značenja i smisla cjelokupnog života.

Ali, budući da je čovjek tjelesno—duševno—duhovno biće, ne reagira samo mislima na izazov egzistencije, već također čuvstvima i djelovanjem, to znači cjelokupnim životom. To je vječna čovjekova potreba u cjelokupnom sistemu orijentacije i u pogledu na svijet (Weltanschauung).

Izgleda da bi neke od navedenih religioznih potreba mogli uvrstiti, odnosno pribrojiti općim čovjekovim potrebama. U zadnjoj nam analizi ostaje naročito nekakav dubok nemir koji ne znamo ni izraziti. Možda bismo smjeli cjelokupnost tih potreba imenovati potrebom za odrješenjem. A i religije naročito žele prinijeti odrješenje.⁶ Na pitanje koje vjerske potrebe zadovoljavaju religije, religiozolozi⁷ su suglasni da religije daju odgovor na glad čovjekovog razuma, sve do zadnjih pitanja smisla egzistencije. Npr. na pitanje kako to da je bez obzira na sličnost čovjeka Bogu, njegov život tako kratak, tako siromašan i pun bola, religije odgovaraju različito: budizam i hinduizam kažu da je to iluzija; za Grke je to sudbina; manihejci i gnostici smatraju da je Božja iskra pala u materiju; za Hebreje (Židove) je to grijeh; za kršćanina je to križ. Odgovor religija na čovjekove opasnosti i probleme, savjest krivice i smrti, kao i druge frustracije jest Bog—providnost, Bog—veselje, Bog—utjeha, Bog—platilac.

Isto tako više ili manje sve religije ispunjavaju potrebu za pripadnošću zajednicama u kojima jedinstvo prevladava nad različitostima. Te grupe, a često i šire društvo, religija podupire u društvenom i moralnom redu.

⁵ Usp. F. Alberoni, *L'Albero della vita*, Garzanti, 1982; E. Fromm, *Psychoanalyse und Religion*, W. Goldmann Verlag.

⁶ Usp. B. Wilson, *Religion in sociological perspective*, Oxford, 1982, str. 27.

⁷ Usp. P. Vitz, *Psychology as religion*, Mich., 1977.

Zadatak referata je da osvijetli odgovore na religiozne potrebe izvan granica institucionaliziranih religija.

SEKTE I VJERSKI POKRETI KAO ODGOVOR NA RELIGIOZNE POTREBE

Među sektama i raznim vjerskim pokretima postoji razlika. Ta razlika je razumljiva. Sekte su naime tako dugo žive zajednice dok traje njihov kritički ili protestni odnos prema nekoj crkvi (može biti i prema politici, ideologiji), od koje su se otcijepile. Pokreti su, s druge strane, neutralniji i tolerantniji.

I sekte i pokreti se u većini slučajeva pojavljuju u vrijeme naglih društvenih promjena, nesigurnosti i kriza. U pravilu se najprije pojavljuju tzv. karizmatička ili proročka ličnost koja ima izvjesnu određenu viziju kao odgovor na neko temeljno pitanje odgovarajuće situacije. Pridružuju mu se istomišljenici, odnosno učenički da bi oživjeli i nastavljali središnje nadahnuće voditelja, odnosno njegovu poruku, objavu. Pripadnici takve grupe su uglavnom ljudi koji se u Crkvi ili društvu osjećaju zapostavljeni ili su pri nečemu zakinuti. Među članovima takvih grupa u pravilu vladaju tijesni, neposredni odnosi.

I kakve religiozne potrebe postavlja u središte pažnje takav oblik religioznosti, što je zapravo stalni oblik vjernosti, ta pojavljuje se kroz cijelu povijest? Mislim da odgovor moramo tražiti najprije u oblicima međuljudskih odnosa i prisutnosti karizmatičkog voditelja u takvoj grupi. Niti pristup niti pripadnost tim grupama nije automatska, po rođenju, već se temelji na osobnoj odluci. U središtu pažnje i nisu formalni, već osobni odnosi. Naglasak je na spontanosti. Dobro razvijaju aktivne oblike sudjelovanja sa što konkretnijim zadacima (npr. prodaja časopisa). Veoma „konkretni” su čak vizije budućnosti takvih grupa. Budući da te grupe drage volje njeguju osjećaje više vrijednosti (elitizam), to u članovima grupa povećava osjećaj samopoštovanja. Sigurno je da to hrani duboku čovjekovu potrebu za napredovanjem, odnosno potpunosti.

Već tih nekoliko navedenih vidova daje sluttiti duboku dinamiku, a i privlačnost takvih

grupa. To međutim ne znači da u te grupe ne zalaze ljudi s potrebama za snažnim voditeljem (kao nadomjestak za autoritet roditelja ili koga drugoga), što može jednostavno voditi u apsolutnu podređenost, odnosno ovisnost o grupi ili voditelju. To znači gubitak osobne samostalnosti pripadnika. Takvi ljudi nisu više sposobni za druženje s ljudima izvan svoje grupe. Njih u pravilu smatraju u najmanju ruku za nerasvijetljene, ako ne već za „neizabrane pogane”. Nemaju povjerenja u oblike racionalnog znanstvenog mišljenja.

Za nas Slovence je značajno da na tom području nismo izvorni, već da preuzimamo od drugih. Znači li to da se kod nas ne pojavljuju snažne, samostalne, samosvjesne ličnosti s atributima karizme? Ili smo prema svakome nepovjerljivi i teško vjerujemo pa zato nećemo nikoga slijediti i radije ostajemo svatko kod svoga? Posljednjih godina dosta pažnje privlači Centar za duhovne pokrete u Ljubljani. Njihov rad počiva na širokoj osnovi: vrata su otvorena svakome tko je pripravan da djelotvorno sudjeluje. U razgovoru, predavanjima i radionicama nalaze mjesta najrazličitije teme: o raznim filozofijama, ljubavi, akupunkturi, bioenergiji, zdravoj (vegetarijanskoj) prehrani, ekološkoj problematici, ozdravljanju polaganjem ruku itd. Značajno mjesto ima i religiozna problematika. Mnogo je zanimanja naročito za vjerske ideje Istoka, a i za teologiju oslobođenja i za zapadne vjerske tokove. Neki se zagrijavaju za povratak starim bogovima, Jahvi i Baalu, a naročito božicama. Smatraju da bi na taj način u velikoj mjeri pomogli pomirenju jer je proganjanje ženske osobe jedno od najstarijih. Radi se o nasilju nad ljudskim tijelom, koje je po tradiciji žensko (zatim duh, pa muško). S druge strane to je pak nasilje nad zemljom, koja je opet majka zemlja.

U svakom slučaju mnogo uzimaju iz kršćanstva. Možemo slobodno reći da su otvoreni za svaku religiju, a da istovremeno odbijaju svaku vjersku organizaciju. Vodi ih naročito prijazan prijateljski odnos prema čovjeku i prirodi. U prirodi vide nešto živo, slično sv. Franji koji je govorio o prirodi kao majci, ocu, „sestri, bratu. U takvu prirodu žele postaviti svoje duhovne korijene. Uz prirodu nastaje također nov na-

čin razmišljanja o ljudskoj osobi, a i povijesti (npr. misao da se iz nekoliko tisućljeća starog doba s racionalističkim usmjerenjem vraćamo opet u doba kad su cvjetale egipatska i indijska kultura). Stvara se također drukčija slika, naročito drukčije razmišljanje o ulozi znanosti, kao npr. fizike, medicine, astronomije. Značajno mjesto je dodijeljeno psihologiji, kao i parapsihologiji. Nemam namjere dati analizu Centra za duhovne pokrete u Ljubljani, koji ima utjecaj na cjelokupnom slovenskom prostoru. To je zapis ilustrativnog karaktera na temelju razgovora s nekim članovima, koji daje slutiti nove filozofske, religiozne, znanstvene i duhovne tokove koji danas pritječu u duhovni ocean čovječanstva.

ZNANOST KAO ODGOVOR NA ČOVJEKOVE VJERSKE POTREBE

U povijesti čovječanstva znanost je u većem dijelu bila tijesno povezana s religijom. U kojoj je mjeri religija bila „znanost”, najviše znanje, radi se u stvari o identičnosti i jedne i druge. Zato je i znanje vrijedilo za nešto „sveto”. Čovjek koji je imao veću naobrazbu bio je vrednovan kao bolji, kao bliži bogovima.

Podjela znanosti i religije u novije vrijeme je nešto veoma nezdravo. Religija bi željela ostati znanost, a znanost religija. Duh vremena je pak nemilosrdno vitlao mačem podjele.

U vezi s tim paradigmatičan je primjer nastanka sociologije. Njen ustanovitelj A. Comte postavio ju je na vrhunac razvoja, za zadnji stadij razvoja čovječanstva. Teološko doba slijedi metafizičko doba, a ovo znanstveno. Na kraju svoga života počeo je oblikovanje „religije čovječanstva”, gdje je znanost imala prvo mjesto. Sebe nije označio samo za ustanovitelja, već za vrhovnog svećenika (pontifexa) ove pozitivne religije. Za voditelje njegovih vjernika – neke vrste svećenika – imenovao je znanstvenike, naročito ekonomiste. Oni koji su to prihvatili smatrali su Comtea prorokom. Svojim geslom „red i napredak” te značajnom zelenom bojom još danas vrše određen utjecaj, naročito u Južnoj Americi.

I kod nas se nakon zadnjeg rata, pod utjecajem marksističke misli, pojavila težnja da se re-

inicijative

ligija nadomjesti znanosti. Samo je znanost bila priznata kompetencija da odgovori na sva ljudska pitanja te da donese odriješene za novi raj. Međutim taj mit znanosti u ovom desetljeću razjedaju naročito neriješeni problemi današnjeg života, kao i nedjelotvornost znanstvenih sistema i nazora. Ipak, kad se znanost preselila iz katedrale u svetište sveučilišta, ni kod nas se nije htjela lišiti bar obrednih trenutaka davanja diploma i doktorata.

Što se tiče uspješnosti nadomještanja religije, u zadnje se vrijeme nijedna grana znanosti ne može usporediti sa psihologijom. Uz veliki interes za studij psihologije pojavila se prava poplava nekakve narodne psihologije. U svijetu se govori o „psihobumu”, o eksploziji psihologija i psihoterapija. Shodno američkim ocjenama u svijetu postoji oko sto raznih psihoterapeutskih škola i više od deset tisuća specifičnih psihoterapeutskih tehnika. Ta je psihoscena tako opširna da možemo samo slutiti koliko ljudi na takav način – uspješno ili neuspješno – traži pomoć, razgovor, razumijevanje, prihvata; a i doživljavanje katarze, oslobođenje od osjećaja straha i krivice; a isto tako novu etiku, nova politička i religiozna stanovišta, novo vrednovanje i realiziranje samoga sebe, nov pogled na svijet itd. Obično dolaze sedmično po jedan sat, sami ili u grupama; rad se odvija u različitim oblicima od razgovora do sasvim obrednih čina.

Iz svega toga možemo vidjeti da psihološka znanost, naročito u njenim humanističkim varijantama, zadovoljava raznolike religiozne potrebe čije je rješavanje čovjek nekada tražio u okvirima religija. Psihologija mnogo puta nastupa na isti način kao religija. Mnogi čak smatraju da je najbolja psihoterapija još uvijek indijska religija. Glede znanosti kao cjeline trebali bismo pak tvrditi da je naročito naklonjena novim religioznim idejama, u smjeru nekakve mistike.

KULTURA KAO ODGOVOR NA ČOVJEKOVE RELIGIOZNE POTREBE

O prisutnosti religioznoga u kulturi opravdano smijemo tvrditi da i naša opća kultura, tako rekuć, još uvijek miriše po crkvenom tamjanu. Većina grana kulturnog uključivanja bila je

religioznog sadržaja. Za većinu ljudi bila je nedjeljna misa jedina glazbena predstava, kazalište ili opera, nauk, susret s umjetnošću riječi i toliko drugoga.

U novije su vrijeme pojedina područja kulture emigrirala iz Crkve i tako se osamostalila. Rečeno u prisposobi naša je kultura poslije revolucije postavila novo svetište, više sekularizirano, između slovenskog Izvršnog savjeta i Skupštine. No u kulturnom su hramu Cankarevog doma prošle godine dobili pravo bivanja i Trubar i Gregorčič, koji su tijekom cijele godine povezivali vjerne i nevjerne Slovence, a također su u to vrijeme, u knjizi i pjesmi, na neki način nastavljali svoje kulturno i svećeničko poslanstvo.

U stvari, kultura je ogroman sistem simboličnoga koji čovjeku omogućava da dođe u dodir s istinitošću na koju upućuje npr. neka pjesma, slika, knjiga ili koja druga vrsta umjetnosti. Ta istinitost su vizije čovjekovog života, slike punine, ukratko rečeno, vrednote kojima teži ljudsko biće. Tko bi npr. riječima bolje mogao izraziti tu „čovjekovu silu i težnju za beskonačnošću” od onoga kojemu je riječ nešto sveto. I ništa nije čudno da čitaoci u ogromnoj mjeri sežu za takvom „proročkom” lektinom, ta je potreba za vizijom života duboko usidrena u čovjeku. Koliko je zanimanja npr. pobudila Orwellova vizija godine 1984!

Budući da ni religije ne daju praktična rješenja ili naputke za život, već djeluju na razini vrednota, religija i kultura na poseban su način srodne. Svaka religija postaje kultura i svaka kultura odgovara na neke čovjekove religiozne potrebe. Štoviše, trebali bismo tvrditi: novodobna kultura također ostvaruje novu vrstu vjernika, naime čitalaca, odnosno „vjernika knjige”. Nekad je vjernik mogao doći do velike istinitosti samo osobnim susretom s drugim čovjekom. Dosta toga moguće si je danas priuštiti posredstvom knjige i drugih komunikacijskih medija naše kulture. U tom smislu kultura može biti misionar našeg vremena. Kakvu veliku ulogu ima naša kultura na slovenskom prostoru, bilo je moguće ustanoviti također po odjeku okruglog stola u Cankarevom domu „Slovenski narod i slovenska kultura”. Taj okrugli stol pripremilo je Društvo slovenskih knji-

ževnika.⁸ Također nije slučajnost da je književnik Ciril Zlobec tako visoko u političkoj hijerarhiji.

POLITIČKA KULTURA KAO ODGOVOR NA ČOVJEKOVE RELIGIOZNE POTREBE

Za analizu religioznoga u politici moramo poći od činjenice da još nisu daleko iza nas ona vremena kad je vladarski prijestol bio istovremeno i crkveni, i obratno. Kad se osamostale, i kad vladarski prijestol bude prekriven drukčijom nijansom crvene boje, politika i društvo sami se utemeljuju. Pojavljuju se političke smjernice, ciljevi i strategije; također posebno političko vodstvo.

Za tu je analizu zanimljivo marksističko utemeljenje uloge radničke klase kao najvišeg stupnja nove političke kulture. U radu „O genealogiji morala” Nitsche naime tvrdi da su se nekad smatrali dobrima bogati, silnici, veseli, lijepi, nasuprot siromašnim, vulgarnim, nečistim i bolesnim osobama. U židovsko-kršćanskom svijetu nailazimo pak na Kopernikov preobrat: dobri su siromašni, nemoćni, ponizni. U vezi s tim preobratom Marx je vjerni baštinik židovsko-kršćanske tradicije jer i on odrješenje svijeta i kraljevstvo sreće povjerava siromašnima, poniznima, iskorišćenima i tlačanima.⁹ Ako ostavimo po strani područje svakidašnjice, na praktičnim i birokratskim principima organiziranog javnog života i ako se usredotočimo na slobodno, naročito na prazničko vrijeme, možemo doći do zaključka da se kod nas u veoma kratkom poratnom vremenu razvio cjelovit sistem socijalističkih obrednih blagdana. Regulara ih nekakav „liturgički” kalendar. Obredi, koji su u svojoj suštini simbolički čini, sastavljeni su od više vrsta simbola:

– prirodni simboli: vatra, voda, zelenje, drvo, crveni karanfil, od nebeskih tijela zvijezda i sunce, slovenska zemlja;

– simboli iz kulture: zastave, prapori, crvena boja, približno 2.500 spomenika NOB (ko-

⁸ Usp. Slovenski narod in slovenska kultura, Ljubljana, siječanj 1985.

⁹ F. Alberoni, Le ragioni del bene e del male, Garzanti, 1981, str. 9–14.

liki je i približan broj crkvi u Sloveniji), uniforme od pionira do vojnika, medalje, razne godišnjice, imena ulica i mjesta, razna djela itd.:

– ljudi kao simboli: borci, partizani, pali u NOB-u, Tito, Marx, Engels, Lenjin, mladi, odnosno omladina;

– razne akcije: borba, žrtva za domovinu, smrt za slobodu, sport, oduševljenje, ponos itd.

Navedeni su simboli sami po sebi nešto nevažno, u ulozi simbola pak postaju nešto sveto, ukazuju na osrednju istinitost cjelovitog društva, na revoluciju. Upravo se ona predstavlja kao punina vremena, kao „prijelaz” iz zemlje robovanja u slobodu, kao realiziranje dugih iščekivanja i zato izvor nadahnuća itd.

Kao govornici na raznim proslavama nastupaju prije svega vodeće ličnosti i na taj način istovremeno obavljaju „obrednu” funkciju. Budući da su na takav način posrednici političko-idološke misli, vrednota, pogleda na svijet, time su u ulozi nekakvih sekulariziranih „svećenika”. Ako je to zaista tako, opet su bližu „prijestol i oltar”. Pri tom se nudi obrazloženje društva, kao što ga daje E. Durkheim, suustanovitelj moderne sociologije. U religiji vidi naročito kohezionu silu društva. Po njegovom stanovištu bez religije, bez simbola i obreda, bez svetih ideja i predmeta društvo se uopće ne bi moglo održati. Zato je svako društvo u suštini religiozno. Kod proučavanja društva stoga je potrebno analizirati naročito religiju.

HETEROGENOST NOVE VJERSKE KULTURE

Na širokom području izvancrkvene religioznosti dotakli smo se nekih područja zadovoljavanja religioznih potreba. Područje je tako raznoliko da nije moguć cjelovit pregled. U tu scenu naime spadaju također najrazličitije kultne i magične „praktike”, spiritističke seanse, čarolije, lože, satanistički kultovi, prorokovanja budućnosti iz karata, iz crta na dlanu, astrologija i horoskopi te druge parapsihološke pojave. Ništa se od toga, što ljude u velikoj mjeri poziva i fascinira, ne temelji na znanstvenim hipotezama, već na vjerovanju.¹⁰

Svakako, svjedoci smo zanimljive pojave: dok su u prošlosti vjerske institucije težile to-

inicijative

me da pokrivaju također i nereligiozne potrebe ljudi, u modernom industrijskom i postindustrijskom svijetu, naročito u zadnjem stoljeću, svjedoci smo obrnute situacije. Naime, neke religiozne potrebe, koje je tradicionalno zadovoljvala Crkva, žele ispuniti nereligiozne institucije.

Sve to lako daje dojam da je religioznoga sve više (kao što potvrđuju i istraživanja), da je, tako rekuć, sve religiozno, da nije moguće naći nereligioznog čovjeka. To bi bila potpuna kriza sekularizacije.

Takvu je misao svakako moguće podržati ako raspoložemo s dovoljno širokom definicijom religioznosti. Th. Luckmann npr. kaže da je religija na specifičan način prisutna u svim društvima i kod svih socijaliziranih pojedinaca.¹¹ Također je i s definicijom religije koju daje E. Fromm nemoguće naći nereligioznog čovjeka. U tom se slučaju bolje prikloniti užim definicijama, jer pomažu diferencirati pojave. Na taj način sociolozi govore s jedne strane o religijama, a s druge strane o religioznim nadomjestcima. Ali ni to nije problematično, teško je vjerovati da bi bilo koji supstituti mogli nadomjestiti npr. kršćansku religiju.

U znanost o religiji sve se više pojavljuje pojam „civilna religija”, koji želi označavati religiozne pojave raspršene izvan područja religije. Ali ni tu nema izjednačenosti, jer neki ostaju vjerni Rousseauovoj definiciji civilne religije (zahtjeva vjere u Boga, zajednica, nagrada za krepost i kazna za grijeh, vjersko toleriranje). Za neke ona znači „zajedničke kvazireligiozne buržujске temeljne vrednote”, a drugi opet govore o njoj kao o „društvenoj religiji”.¹²

Pojave religioznosti, o kojima je bilo riječi, upravo su u mnogostrukom smislu od ambivalentne važnosti. Kao što kaže Fromm: „Čovjek se može moliti životinji, stablu, idolima od zlata ili kamena, nevidljivom Bogu, svecu ili satan-

¹⁰ Usp. C. Weis, *Begnadet, besessen oder was sonst?* (Okkultismus und christlicher Glaube), Salzburg, 1986.

¹¹ S. Vrcan, nav. dj., str. 44.

¹² B. Harmati, *General remarks on the study program on „the church and civil religion”* – u: *LWD studies*, travanj, 1984, str. 7–10.

skom vodi; može pobožanstviti svoje pretke, svoju naciju, svoju društvenu klasu ili partiju, novac ili uspjeh; njegova religija može biti duh uništenja ili ljubav, može pospješiti podjarmljenost ili bratstvo; može pospješiti ili usporiti moć razuma... Nije u pitanju da li religija ili ne, već kakva religija".¹³ Upravo tako nemoguće je odgovoriti na pitanje kad opisani oblici civilne religije vode od kršćanske vjere, a kada k njoj. Na Evropskom kongresu za psihoterapiju i etiku, ožujka 1986. u Mainzu, u nekoj je radnoj grupi dosta članova izjavilo da ih je psihoterapija približila kršćanskoj vjeri, drugi su pak tvrdili da ih je udaljila. No gledajući na opći trend, rekli bismo u smislu poznate formule: „Krist da, Crkva ne”, dok bismo morali reći: „Religija da, Crkva ne”.

Pojava novih oblika religioznosti svakako znači veoma promijenjenu cjelokupnu vjersku situaciju:

Zajedničko življenje različitih vjerskih skupina znači istovremenu prisutnost različitih „bogova”, starima se pridružuju nova božanstva. Pojavljuje se nekakva „politeistička” situacija. U prisposobi možemo reći da se nad modernim svijetom diže nevidljivi „Pantheo”, dio religiozne istinitosti našeg vremena.

Današnji čovjek treba u tom „Pantheonu” potražiti svog „Boga” između mnogih mogućnosti. Vjersko je tržište sve založenije. Kako može čovjek s lakoćom izabrati među različitim robom u trgovini, u životu između različitih krajeva stanovanja, tako biva i na području religioznih ponuda. Opravdano je da takvog čovjeka nazovemo „vjernik koji traži, koji želi izabrati”.¹⁴

Za razliku od prijašnjih generacija današnji vjernik jednostavno ne preuzima bez ikakvog razmišljanja od strane svojih iz starije generacije „njihovog Boga”, a još manje cjelokupni „paket” vjerovanja. Zato ni za obiteljski krug više ne važi: Cuius regio eius religio (Otkuda si, tamošnje si vjere).

Za katoličku vjeru pojava djelomičnog prihvaćanja i djelomičnog odbacivanja vjerskih istina kod današnjeg čovjeka znači disoluciju, raspad dogmatičnog vjerovanja. Brojnija grupa vjeroučenika 7. razreda iz Maribora i okolice za vrijeme posljednjih priprema na sakrament sv. potvrde pokazala je slijedeći oblik ove tako proširene pojave:

13 E. Fromm, nav. dj., str. 36.

14 Usp. P.M. Zulehner, Religion nach Wahl, Herder, 1974.

	u %			
	vjerujem	vjerujem, ponekad sumnjam	ne vjerujem	ne znam
Nešto mora biti poslije smrti	19,2	—	38,7	41,9
Boga ima	22,5	19,3	29,0	29,0
Bog postoji u trima osobama, kao Otac, Sin i Duh Sveti	6,4	6,4	29,0	58,0
Isus je zaista živio na zemlji	48,3	6,4	16,1	29,0
Isus nije bio samo pravi čovjek, već i pravi Bog	19,3	6,4	15,8	48,3
Isus je uskrsnuo od mrtvih	9,6	12,9	48,3	29,0
Neba ima — tamo će dobri biti uvijek sretni	9,6	9,6	51,6	29,0
Pakla ima — to je mjesto pogubljenja za zle ljude	22,5	6,4	51,6	19,3
Na koncu svijeta svi ćemo ustati od mrtvih svojim tijelom	9,6	—	70,9	19,3
Sv. Otac je nepogrešiv, ako u ime cjelokupne Crkve objavljuje vjerske istine	16,1	9,6	41,9	32,2
Ljubav do bližnjeg je srž kršćanske vjere	64,5	9,6	3,2	22,5

To znači da ni kršćanska vjera nije više homogena. Nekadašnja je kršćanska homogenost bila jednostavno trenutak homogenosti društva. Izabiranje elemenata vjernosti pojedinca razvija se po kriteriju njegovog ukusa i njegovih potreba. Radi se o procesu subjektivizacije i privatizacije religije koje su dva od oblika sekularizacije. Th. Luckmann kaže da ima tako rekuć, svaki pojedinac svoju vjeru, odnosno da je svatko za sebe crkva. Na taj način vidljiva, institucionalizirana i crkvena religija prelazi u nevidljivu, neinstitutionaliziranu i necrkvenu.¹⁵

Za takav svijet možemo reći da je prestao biti svijet sudbine. Danas ni mjesto stanovanja, ni zvanje, ni društveni status, ni stanje, ništa od svega toga nije sudbinski vezano za rođenje. Svijet sudbine pretočio se u svijet izbora, odnosno odlučivanja. Za čovjeka je to sloboda izbora između ove ili one mogućnosti života i vjerovanja. Međutim nije slobodan za ili protiv odlučivanja. Pluralistički svijet ga na to prisiljava.¹⁶

ODGOVORI CRKVE I KATEHEZE U SLOVENIJI

Bar na tri načina Crkva može reagirati na opisanu vjersku situaciju. Prvo: strategijom anateme modernog svijeta, društva i kulture. Slično kao što je Crkva djelovala nakon francuske revolucije kad je pokušala zaustaviti prodor suvremenog svijeta.

Druga je mogućnost da se Crkva zatvori unutar svojih zidina i da se na taj način zaštiti od zagađivanja modernog svijeta.

Treći je pak način put II. vatikanskog koncila kad je Crkva izabrala put dijaloga sa svijetom i zajedničkog življenja usred njega. Pri tome nije mišljeno da se Crkva tom svijetu na brzinu prilagodi, npr. kombiniranjem časnih struktura i suvremenog vodstvenog aparata, odnosno managementa (upravljanja), kao što bi mnogi željeli. Na taj bi način Crkva postala birokratizirana ustanova, otuđena od želja ljudi, od njihovih potreba i nadanja. Crkva je poslije II. vatikanskog koncila osim lika narodne Crkve dodala i nešto drugo: Crkva zajednice, odnosno ljudstva. Dok se prva oslanja na društvo sudbine (novi članovi automatski ulaze u njeno krilo rođenjem), dolazi drugi model ususret čovjeku,

više po mjeri njegovih, čovjekovih, potreba.

Drukčije rečeno: Crkva želi doći ususret današnjem čovjeku u njegovim poteškoćama, kao što smo vidjeli s institucionaliziranom religijom (religija da, Crkva ne), time da želi biti ne u tolikoj mjeri institucija, već i pokret. Time također sama omogućuje nove putove doživljavanja vjere.

Pri nastanku ove rasprave spontano su se rodile misli, opaske i poticaji u odnosu na katehezu u Sloveniji. Saberimo ih u nekoliko točaka:

– Izazovno je već samo načelo kateheze na temelju čovjekovih religioznih potreba. Zar nije u Crkvi prisutan ideal da se ima što manje potreba ili ih bar prividno sakrivati?

Isusov primjer sa sigurnošću potvrđuje raspravu o ljudskim potrebama. Evanđelja nam govore koliko je puta Isus pitao što tko treba, želi od njega. To je činio također i u primjerima kad je bilo jasno zašto je netko došao k njemu. Bio je tako osjetljiv na ljudske potrebe da ih je osjećao kad se žena samo dotakla njegove haljine. Isus je omogućio da ljudi izraze nadu, želje, potrebe, sve ono za što vladajuća židovska religija nije imala nikakvog sluha.

Također cijelo je Evanđelje sv. Mateja vizija solidarnosti s najmlađima, najpotrebnijima – opet protiv duhovne arogancije tadašnjih svećenika: „Vi pak se nedajte zvati...”

– Pitanje kateheze s ishodišnom točkom čovjekovih potreba je istovremeno pitanje modela komunikacije. Najprije mora doći do takve strukture komunikacije koja omogućava izražavanje čovjekove životne potrebe. To je još važnije jer je izražavanje želja, potreba i nadanja za pojedinca dosta težak zadatak. Istraživanja među našom omladinom pokazala su strašnonisku i još padajuću razinu artikulacije vlastitih vrednota i potreba.

– Vidjeli smo kako je veoma heterogena vjerska situacija unutar Crkve i još više u cjelini općeg vjerskog života. Zato je još teže naći čovjeka koji vjeruje na jednak način. To znači

¹⁵ Th. Luckmann, *La religione invisibile*, Il Mulino, 1969; usp. također Vrcan, nav. dj., str. 30.

¹⁶ P.L. Berger, *Der Zwang zur Haeresie*, Fischer, 1980.

veću otuđenost, veće međusobno nepoznavanje i također osamljenost.

Fromm kaže da čovjek reagira na dva načina na osamljenost: jedni se utope i nestaju u masi, drugi se pak oslobađaju toga oblikovanjem kvalitetnih odnosa sa drugima. Zato je za katehezu od ogromnog značenja ostvarivanje i razvijanje prisnih odnosa, što je pak moguće naročito putem kvalitetnog zajedničkog rada.

– Napomenuli smo također „prisilu” koju pruža današnja situacija, „prisilu” po pitanju odlučivanja između različitih mogućnosti. Čovjekovu slobodu u tom slučaju prati također napor. Jedva da bi čovjek stalno razmišljao. Zato je današnji čovjek umoran. A ta situacija traži da kateheza bude samaritanska, pomoć ljudima svake dobi u njihovom traganju.

– Za miran tok života u tako heterogenom miljeu potrebna je među ljudima veoma velika mjera tolerancije i širine. Katehetski rad za toleranciju mora uključivati brigu za zrele i u sebi gotovu osobnost, jer su samo takvi ljudi uspješni u posjedovanju tolerancije prema drugima. U

protivnom se osjećaju ugroženima.

– S obzirom na razgranato traženje neke vizije života i budućnosti vjerojatno bi trebali na katehetskom području više napraviti u odnosu na eshatološka pitanja. Čovjek bez takvog pogleda je čovjek bez ciljeva, dakle izgubljen te izgubljen i frustriran.

– Potrebno je istaći značenje uvođenja u bogoslužje. Vidjeli smo dinamiku nastanka simbola i obrednih elemenata u svjetovnim područjima. U Crkvi smo pak svjedoci padanja broja prisutnih na bogoslužju.

– Život u svijetu, koji smo pokušali osvjetliti, traži veliku mjeru intelektualnog smisla za ostvarivanjem, a s druge strane pak – zbog gladi u svijetu – drastično smanjenje čovjekovih materijalnih potreba. Vidjeli smo koliko se vrsta raznih askeza pojavljuje na području raznih duhovnih pokreta. Ne znam kako, ali ipak želim da katehezi uspije usmjeriti vjernike u pravcu ljubavi prema znanju, vjerskom i svakom drugom znanju, kao što ga otkrivamo kod sv. Benedikta, kao i u smjeru ljubavi prema siromaštvu.